

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Кафедра соціально-економічної географії і регіонознавства



“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету геології,

географії, рекреації і туризму

Віліна ПЕРЕСАДЬКО

“ 28 ” серпня 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПРАКТИКИ

рівень вищої освіти	<u>перший (бакалаврський)</u>
галузь знань	<u>10. Природничі науки</u>
спеціальність	<u>106. Географія</u>
освітні програми	<u>Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток</u>
вид дисципліни	<u>обов'язкова</u>
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

2023 / 2024 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму


«28» серпня 2023 року, протокол № 11

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Людмила КЛЮЧКО, к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства

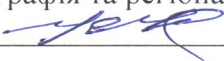
Протокол від «28» серпня 2023 року № 9

Завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства



(підпис) (Людмила НСМЕЦЬ)
(прізвище та ініціали)

Програму погоджено з гарантами освітньо-професійних програм:

Гарант ОПП «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»


(Катерина КРАВЧЕНКО)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол від «28» серпня 2023 року № 7

Заступник
Голова науково-методичної комісії
факультету геології, географії, рекреації і туризму



(підпис) *Олександр ЖЕМЕРОВ*
(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма навчальної професійно-орієнтованої практики складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра спеціальності (напряму) 106 «Географія», 014.07 Середня освіта (Географія) освітньо-професійна програма «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток», «Географія рекреації і туризму», «Географія, економіка та краєзнавчо-туристична робота».

Практика є обов'язковим компонентом програми підготовки фахівців із вищою освітою. Практика студентів передбачає безперервність та послідовність її проведення у разі одержання необхідного обсягу практичних знань і умінь відповідно до стандартів освіти.

1. Опис навчальної професійно-орієнтованої практики

1.1. Мета навчальної професійно-орієнтованої практики

Метою навчальної професійно-орієнтованої практики є закріплення й поглиблення теоретичних і практичних знань, одержаних під час аудиторних занять у процесі вивчення загальногеографічних дисциплін, формування навичок збору географічної інформації під час польових досліджень, умінь її камеральної обробки, узагальнення результатів досліджень (у вигляді письмового звіту), на основі вивчення особливостей природи, розселення населення, господарства (промислових, сільськогосподарських, транспортних, соціальних та інших об'єктів), об'єктів природно-заповідного фонду, об'єктів рекреації і туризму окремих регіонів України та суміжних країн.

1.2. Основні завдання навчальної професійно-орієнтованої практики:

- ознайомитись з особливостями природи, характером ландшафтів, особливостями планування окремих населених пунктів, результатами господарської діяльності людини, особливостями поточної екологічної ситуації, об'єктами рекреації і туризму, окремими промисловими підприємствами, транспортними вузлами за маршрутом практики тощо та виявити їх вплив на розвиток господарства певної території (адміністративної області, економічного району, туристсько-рекреаційного району тощо);
- скласти економіко-географічну характеристику об'єктів, зазначених в індивідуальному завданні (економічного району, адміністративної області, туристсько- рекреаційного району, туристичного маршруту, населеного пункту, певного підприємства тощо);
- оволодіти польовими методами збору та обробки інформації, методами суспільно-географічного аналізу зібраної інформації.

1.3. Характеристика практики

Кількість кредитів: 6

Загальна кількість годин: 180

Курс: 2-й

Семестр: 4

Вид контролю: екзамен

1.4. Заплановані результати практики:

Загальні компетентності:

- ЗК01.** Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК02.** Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
- ЗК05.** Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
- ЗК06.** Здатність до проведення досліджень на відповідному рівні.
- ЗК07.** Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
- ЗК08.** Навички міжособистісної взаємодії.
- ЗК09.** Здатність працювати автономно.
- ЗК10.** Навички здійснення безпечної діяльності.

Спеціальні (фахові) компетентності:

- СК02.** Здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства.
- СК03.** Здатність здійснювати збір, реєстрацію і аналіз даних за допомогою відповідних методів і технологічних та програмних засобів у польових і лабораторних умовах.
- СК04.** Здатність застосовувати кількісні методи при дослідженні сфер ландшафтної оболонки. **СК05.** Здатність аналізувати склад і будову геосфер (у відповідності до спеціалізації) на різних просторово-часових масштабах.
- СК06.** Здатність інтегрувати польові та лабораторні спостереження з теорією у послідовності: від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання.
- СК08.** Самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані(у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і презентувати результати.
- СК09.** Здатність до планування, організації та проведення досліджень і підготовки звітності.
- СК10.** Здатність ідентифікувати та класифікувати відомі і реєструвати нові об'єкти у географічній оболонці, їх властивості та притаманні ним процеси.
- СК11.** Здатність працювати в колективах виконавців, у тому числі в міждисциплінарних проектах.
- СК13.** Здатність проводити дослідження регіонального розвитку та різних аспектів територіальної організації суспільства.
- СК14.** Картографічна компетентність: уміння давати комплексну географічну оцінку території за результатами аналізу карт, здатність відображати географічні об'єкти і процеси за допомогою картографічних творів.
- СК15.** Здатність використовувати географічні інформаційні технології для вирішення експериментальних і практичних завдань у галузі географії та регіонального розвитку.

Програмні результати навчання:

- ПР01.** Знати, розуміти і вміти використовувати на практиці базові поняття з теорії географії, а також світоглядних наук.
- ПР02.** Знати і розуміти основні види географічної діяльності, їх поділ.
- ПР03.** Пояснювати особливості організації географічного простору.
- ПР04.** Аналізувати географічний потенціал території.
- ПР05.** Збирати, обробляти та аналізувати інформацію в області географічних наук.
- ПР09.** Аналізувати склад і будову природних і соціосфер (у відповідності до спеціалізації) на

різних просторово-часових масштабах

ПР14. Планувати, організувати і проводити стаціонарні, напівстаціонарні та польові географічні спостереження.

ПР15. Аналізувати різні аспекти територіальної організації життєдіяльності суспільства.

ПР16. Проводити аналіз регіонального розвитку та давати оцінку регіонального потенціалу.

Через систему знань та умінь:

Знання: навички з організації та проведення економіко-географічних маршрутних, стаціонарних і експедиційних досліджень та спостережень; знання технологічних та економічних особливостей діяльності, територіальної організації промислових, сільськогосподарських підприємств та установ соціокультурної сфери;

Уміння: шукати, збирати та обробляти різноманітні фактичні дані та характеризувати умови та особливості соціально-економічного розвитку регіону; володіти методами суспільно-географічних досліджень, збору, обробки, аналізу географічної інформації, що дозволяють виявити фактори, особливості, проблеми та перспективи його розвитку; оформлення результатів у звіт та виконання індивідуальних завдань як складової частини колективного звіту про практику; вміти визначати вплив природних умов та природних ресурсів на особливості господарства досліджуваної території / об'єктів; характеризувати туристсько-рекреаційні ресурси досліджуваної території та визначати їх роль у розвитку господарства цих територій; складати економіко-географічну характеристику досліджуваного об'єкту (економічного району, адміністративної області, туристсько-рекреаційного району, населеного пункту, певного підприємства тощо); володіти польовими методами збору та обробки інформації, методами суспільно-географічного аналізу зібраної інформації.

2. Зміст та організація проведення виробничої практики

Навчальна професійно-орієнтована практика проводиться у формі маршрутних виїздів з відвідуванням окремих підприємств, установ, організацій, об'єктів туризму та рекреації, які відвідують студенти у різних регіонах України та/або у зарубіжних країнах або дистанційно (в залежності від умов та обставин).

На період практики кожен студент отримує індивідуальне завдання, результати виконання яких включаються до загального звіту групи. Студенти обов'язково ведуть щоденник, де роблять відповідні записи за кожен день польового етапу практики. Під час практики керівник групи безпосередньо спрямовує і контролює роботу студентів.

Виробнича практика триває 4 тижні і проходить у 3 етапи – підготовчий, дистанційно-польовий і камеральний.

Підготовчий етап є необхідною і важливою складовою польових суспільно-географічних досліджень, оскільки полегшує організацію і проведення практики. Під час підготовчого етапу зі студентами проводиться організаційно-методичний інструктаж, інструктаж з техніки безпеки та охорони праці. Підготовчий етап (тривалістю до 1 тижня) проходить на кафедрі «Соціально-економічної географії і регіоназнавства» факультету геології, географії, рекреації і туризму, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, де студенти знайомляться з програмою практики, необхідними документами по практиці (накази, інструкції, положення тощо), вивчають методики суспільно-

географічних досліджень окремих об'єктів та явищ, працюють зі звітними матеріалами навчальних практик минулих років, підбирають та опрацьовують необхідні літературні, статистичні і картографічні матеріали відповідно до обраного маршруту практики та відповідно до отриманих індивідуальних завдань, складають схеми та описи своїх майбутніх маршрутів, будують необхідні картосхеми тощо.

На підготовчому етапі студенти отримують індивідуальні завдання та починають опрацьовувати теоретичний матеріал, який містяться в літературних, картографічних та Інтернет-джерелах, статистичних довідниках та інших джерелах інформації (відеоматеріали, довідники, путівники тощо).

Контроль за ходом підготовчого етапу практики відбувається у формі семінарських занять, де розглядаються методичні питання, аналізується рівень виконання студентами, отриманих індивідуальних завдань та хід підготовки до польового етапу практики.

До початку польового етапу студенти готують матеріали за тематикою отриманих індивідуальних завдань, де необхідно висвітлити суспільно-географічні особливості природи й господарства, туристсько-рекреаційних ресурсів і об'єктів тих територій, у межах яких проходить маршрут практики. Підготовлений матеріал є допуском до проходження польового етапу практики.

Дистанційно-польовий етап практики (тривалістю до 2 тижнів) проходить у формі маршрутних виїздів (автомобільним та залізничним транспортом) по території України та/або по території зарубіжних країн. Маршрут польового етапу практики попередньо узгоджується зі студентами, керівниками практики та завідувачем кафедри, яка проводить практику, до її початку.

Практика може проводитися за такими орієнтовними маршрутами:

Міжрегіональні маршрути.

Маршрут 1. Харків – Чугуїв – Ізюм – Святогірськ – Харків.

Маршрут 2. Харків – Херсон – Миколаїв – Одеса – Белгород-Дністровський – Вилкове – Ізмаїл – Одеса – Харків.

Маршрут 3. Харків – Полтава – Гоголеве – Умань – Харків.

Маршрут 4. Харків – Кам'янець-Подільський – Хотин – Чернівці – Львів – Рахів – Хуст – Берегове – Мукачеве – Ужгород – Воловець – Львів – Харків.

Маршрут 5. Харків – Львів – Рахів – Хуст – Ужгород – Мукачеве – Воловець – Львів – Ковель – Харків.

Внутрішньорегіональні маршрути (по території Харківської області).

Маршрут 1. Харків – Чугуїв – Малинівка – Харків.

Маршрут 2. Харків – Високий – Коротич – Мерефа – Харків.

Маршрут 3. Харків – Люботин – Старий Мерчик – Городне – Краснокутськ – Харків.

Маршрут 4. Харків – Кочеток – Печеніги – Харків.

Маршрут 5. Харків – Солоницівка – Богодухів – Харків.

Міждержавні маршрути.

Маршрут 1. Харків – Львів – Ужгород – Кошице – Братислава – Прага – Ужгород – Харків.

Маршрут 2. Харків – Львів – Краків – Прага – Відень – Будапешт – Ужгород – Харків.

Маршрути практики обираються залежно від обставин, які виникають на момент проведення практики і можуть коригуватися в залежності від ситуації (погодні умови, транспортна доступність, фінансові можливості студентів, політична ситуація, воєнного

стану та інші). На основі відібраного та скоригованого маршруту практики формуються доповнення до програми практики.

Під час дистанційно-польового етапу практики відбувається збір матеріалів за тематикою практики на основі візуальних спостережень за географічними об'єктами, а також, збирання необхідної інформації в організаціях та установах, які відвідувались під час польового етапу практики. Спостереження студентами проводяться з моменту виїзду на практику. Студенти фіксують зміни природних умов, описують відвідані промислові, сільськогосподарські, транспортні та інші підприємства, об'єкти-природно-заповідного фонду, туристсько-рекреаційні об'єкти, ведуть записи в щоденниках практики. Керівники практики надають студентам додаткову інформацію про історичні, природні, економічні та туристсько-рекреаційні особливості тих територій, які розташовані за маршрутом практики.

У стаціонарних умовах студенти опрацьовують статистичні, картографічні, довідкові та інші матеріали, які характеризують сучасний стан і перспективи розвитку господарства населених пунктів, відвіданих студентами під час польового етапу практики.

Камеральний етап. Завершується практика камеральним етапом. Студенти аналізують, систематизують та узагальнюють матеріали, отримані під час попередніх етапів практики, складають характеристики географічних об'єктів за відповідними типовими планами, готують картографічні та фотоматеріали, інформаційно-рекламні буклети, складають індивідуальні звіти, які є частиною групового звіту.

Основні методики дослідження суспільно-географічних об'єктів.

Методика дослідження міста. Місто є важливим суспільно-географічним об'єктом, так як концентрує значну частину населення і господарського потенціалу адміністративного або економічного району. Дослідження міста починається ще в період підготовки до практики, коли викладач знайомить студентів з головними специфічними рисами міста в цілому. Важливою є також ознайомлювальна подорож містом, коли студенти знайомляться з історією формування території, оцінюють розміщення міста на місцевості, отримують уявлення про напрямки розвитку та пізнають природне оточення міста.

В подальшому вивчаються функції міста, історія виникнення, етапи формування території, внутрішні відмінності, населення і трудові ресурси, сучасний стан галузей промисловості, інфраструктура, перспективи розвитку, вплив на природне середовище. Матеріали, які зібрані під час проходження практики, узагальнюються та оформляються у вигляді таблиць, картосхем, графіків, діаграм тощо і наводяться у звіті по тексту, або в додатках.

Методика дослідження промислового виробництва. При дослідженні певної галузі обстежуються основні промислові підприємства в районі практики. Використовуються статистичні дані про структуру зайнятого в галузі населення, визначаються співвідношення різних галузей та їх роль в регіоні. Виявляється також територіальна організація промисловості, взаємне розташування і розміри підприємств. Характеризуючи промислове виробництво, виділяють ареали концентрації промислових підприємств та з'ясовують, які фактори зумовили таку концентрацію (транспортне положення, наявність сировини, близьке розташування паливно-енергетичної бази, наявність водних ресурсів та інші).

Дослідження промисловості району практики потребує визначення питомої ваги провідних галузей та підприємств, продукцію яких значною мірою вивозять за межі досліджуваного району, а також підприємств місцевих галузей.

На основі проведеного дослідження промислового виробництва студенти складають

картосхему району практики, де показують розміри підприємств за обсягом валової продукції масштабними пунсонами, профіль підприємств – певним кольором, зв'язки підприємств по забезпеченню сировиною, водою, паливом, а також збут готової продукції.

Методика дослідження сільськогосподарського виробництва. Маршрутна практика дозволяє отримати матеріали для виявлення взаємозв'язку природних умов із сільськогосподарським виробництвом. Для дослідження сільськогосподарського виробництва вихідними даними є матеріали окремих господарств, а також звітно-статистичні матеріали обласних та районних управлінь сільського господарства. На їх основі вивчається виробнича структура і спеціалізація району, визначається питома вага галузей у вартості валової продукції. Вздовж маршруту практики варто простежити, як змінюється спеціалізація сільськогосподарського виробництва в різних районах практики, порівняти ці відмінності з розподілом природних компонентів. При дослідженні рослинництва визначаються особливості розміщення галузей по території, розглядається структура посівних площ і врожайність основних культур. Дослідження тваринництва потребує відомостей про поголів'я худоби за видами і структура стада за останні кілька років. Характеризується кормова база тваринництва та оцінюється забезпеченість худоби кормами, водою. Збираються відомості про фермерські господарства, рівень механізації тваринницьких робіт. Здійснюється аналіз територіальних відмінностей основних економічних показників: площа ріллі та сільськогосподарських угідь на одного працездатного, вихід валової продукції на 100 га сільськогосподарських угідь. Приділяється увага внутрішньому районному розселенню населення за даними статистичних матеріалів.

Методика дослідження транспорту та виробничих зв'язків. Об'єктами дослідження під час навчальної практики є залізничний, автомобільний, авіаційний та водний транспорт. Економічні зв'язки, які здійснюються за допомогою транспортних шляхів, характеризують зони впливу на економіко-географічні об'єкти. При вивченні сучасного стану видів транспорту району практики необхідно ознайомитися з: основними напрямками залізничних колій, обсягами і структурою пасажиропотоків, протяжністю колій, пропускною здатністю; автомобільними шляхами різних категорій, їх напрямками, протяжністю, покриттям; впливом природних процесів та явищ на роботу транспорту, протяжністю і напрямками водних шляхів, строком навігації; місцевими авіалініями, основними напрямками, їх відстанями; трубопровідними магістралями. Визначаються взаємодії різних видів транспорту в межах району практики, транспортні вузли та їх склад.

1. Форми звітності студентів про практику

- 1) Щоденник практики.
- 2) Груповий звіт.
- 3) Індивідуальний буклет.
- 4) Підсумковий контроль.

При написанні групового звіту студенти повинні дотримуватися такої структури:
Для складання економіко-географічної характеристики економічного району або адміністративної області:

Вступ (мета, завдання практики, об'єкт та предмет дослідження)

1. Загальний опис маршруту
2. Фізико-географічна характеристика
 - 2.1. Особливості геологічної будови

- 2.2.Рельєф
- 2.3.Клімат
- 2.4.Ґрунтовий покрив
- 2.5.Рослинний світ
- 2.6.Тваринний світ
- 2.7.Ландшафтні особливості
3. Соціально-економічна характеристика
 - 3.1.Населення та трудові ресурси
 - 3.2.Промисловість
 - 3.3.Сільське господарство
 - 3.4.Транспортна система
 - 3.5.Соціальна сфера
4. Краєзнавча та туристична характеристики
5. Екологічна характеристика

Висновки

Для економіко-географічної характеристики туристсько-рекреаційного району (туристичного маршруту):

Вступ (мета, завдання практики, об'єкт та предмет дослідження)

1. Загальний опис маршруту
2. Природні пам'ятки, що є об'єктами туристсько-рекреаційної діяльності
 - 2.1. Гірські системи та гірськолижні курорти й інші орографічні об'єкти (каньйони, провалля, кратери вулканів тощо).
 - 2.2. Геоморфологічні об'єкти (карстові печери, коралові рифи, відслонення гірських порід тощо).
 - 2.3. Морські узбережжя, найкращі місця для дайвінгу.
 - 2.4. Озера та річки як об'єкти рекреації, пляжно-курортного відпочинку.
 - 2.5. Бальнеологічні ресурси та курорти.
 - 2.6. Національні парки та інші об'єкти природно-заповідного фонду.
3. Суспільні туристсько-рекреаційні ресурси.
 - 3.1. Археологічні ресурси.
 - 3.2. Музеї.
 - 3.3. Парки культури та відпочинку.
 - 3.4. Нестандартні пам'ятники.
 - 3.5. Готелі та ресторани.
 - 3.6. Кладовища та місця масової загибелі людей як об'єкти «мрачного» туризму.
 - 3.7. Торговельно-розважальні центри як об'єкти шопінг-туризму.
 - 3.8. Технічні споруди, нестандартні будівлі як об'єкти індустріального туризму.
 - 3.9. Культові споруди та центри паломництва, як об'єкти релігійного туризму.
4. Події туристичні ресурси.
 - 4.1. Гастрономічні фестивалі.
 - 4.2. Карнавали, театралізовані шоу, національні свята.

- 4.3. Спортивні змагання та фестивалі.
- 4.4. Музичні конкурси, кінофестивалі, фольклорні обряди.
- 4.5. Аукціони, покази мод, політичні та економічні форуми.
5. Об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО.
6. Висновки

Звіт ілюструється фотографіями, картосхемами, графіками, таблицями тощо.

4. Підведення підсумків практики, оцінювання студентів

Після завершення практики студенти пишуть підсумкову контрольну роботу.

Захист групового звіту відбувається на останньому заняття.

Оцінка за практику виставляється з урахуванням роботи студентів на всіх її етапах.

Підсумки практики доповідаються керівниками практики та обговорюються на засіданні кафедри.

5. Схема нарахування балів

Оцінювання видів робіт						Загальна сума балів за практику
Підготовчий етап	Польовий етап	Щоденник практики	Індивідуальне завдання	Оформлення індивідуальної частини звіту та його захист	Підсумковий контроль	
5	15	15	5	20	40	100
Семінарське заняття: залік з теоретичних питань з охорони праці – до 2,5 б.; змістовність підготовлених теоретичних матеріалів відповідно до отриманого індивідуального завдання – до 2,5 б.	Якість та змістовність розказаної інформації студентам групи про географічні об'єкти, відвідані під час польового етапу практики (відповідно до отриманого індивідуального завдання) - до 10 б.; участь у обговоренні результатів робочого дня – до 5 б.; відповіді на запитання студентів групи та керівників практики – до 5 б. Зі студентів, які порушують вимоги охорони праці можуть бути зняті штрафні бали (до 10 б.).	Якість та змістовність записів у щоденнику до 1 б. за кожний день польового етапу практики 15 днів х 1 б. = 15 б.	Підготовка індивідуального буклету за маршрутом практики: Якість та змістовність текстової частини – до 3 б.; якість оформлення буклету – до 2 б.	Повнота і логічність розкриття теми індивідуальної частини групового звіту – до 5 б.; відповідність графічного та картографічного матеріалу теми звіту – до 3 б.; наявність у звіті фотоматеріалів, отриманих під час польового етапу практики – до 2 б.; якість виступу під час групового звіту – до 5 б.; відповіді на запитання присутніх – до 3 б.; участь у обговоренні звіту інших студентів групи – до 2 б.	Завдання теоретичного спрямування – до 15 б.; завдання практичного спрямування – до 25 б.	5 + 15 + 15 + 5 + 20 + 40 = 100 б.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою для чотирирівневої шкали оцінювання
90 – 100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

6. Рекомендована література

1. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки / М.О. Барановський [Текст] : навч. посіб. / Барановський М. О. ; Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин : Лисенко М. М., 2018.
2. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки: навч. посіб. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин: Лисенко М. М., 2018.
3. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К., 2001.
4. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К., 2001. – 395 с.
5. Голіков А.П. Економіка України / Голіков А.П., Казакова Н.А., Шуба О.А. – К. : Знання, 2009.
6. Голіков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: [монографія] / А.П. Голіков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба; [за ред. чл.-кор. НАН України, проф. В.С. Бакірова]. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 224 с.].
7. Немець Л.М. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л.М. Немець, К.Ю. Сегіда, К.А. Немець. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 200 с.
8. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України : навчальний посібник / Л.М. Немець, П.А. Вірченко, Ю.Ю. Сільченко. – Харків: ФОП Грицак С.Ю., 2014.
9. Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області): Навч. посіб. – Херсон: ПП. Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.
10. Підгрушний Г.П. Промисловість і регіональний розвиток: монографія / Г.П. Підгрушний. – Київ: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.
11. Підгрушний Г.П. Суспільно-географічні основи дослідження інтегрального потенціалу території: теоретико-методологічні підходи та досвід оцінки / Г.П. Підгрушний, В.П. Нагірна, М.І. Фащевський, Ю.Д. Качаєв, Н.М. Пашинська, О.О. Денисенко, І.Г. Савчук, Л.Ю. Шабашова, М.П. Немченко, В.В. Бондар // Український географічний журнал. 2011. – № 3. – С. 42-48.
12. Суспільна географія. Основи теорії / Укладач В.І. Єфименко. – К. : Шлях, 2006.
13. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів / О. Г. Топчієв – Одеса : Астропринт, 2009.

14. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : навчальний посібник / О. Г. Топчієв – Одеса : Астропринт, 2005.
15. Шаблій О.І. Основи суспільної географії : підручник для вузів / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2012.
16. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навчальний посібник / О.І. Шаблій. –Львів: Світ, 2000.

7. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення

1. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>
4. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua>